

پژوهشنامه خراسان بزرگ

شماره ۴۱ زمستان ۱۳۹۹

No.41 Winter 2021

۸۹-۱۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۶/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۱/۱۵

فعالیت‌های فرهنگی شوروی در خراسان (۱۳۲۶-۱۳۲۰ش)

➤ **شادی حاجی‌زاده سعدآباد***: دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران

➤ **هادی وکیلی**: دانشیار، گروه تاریخ، دانشکده ادبیات، دانشگاه فردوسی، مشهد، ایران (vakihi355@gmail.com)

Abstract

The study of Iran-Russia relations is an issue that has been addressed in recent years, mainly politically, but it is necessary to pay attention to the cultural relations between the two countries, because in the course of relations between the two, cultural issues have not been separated from the political dimension. After the establishment of the Marxist system, the Soviet government's propaganda to present a different and revolutionary image of Russia led to the development of cultural contacts between the two countries. Meanwhile, Khorasan was one of the areas of these cultural exchanges. The present study, using the method of library studies and relying on authoritative archival sources and documents, aims to answer the question: What were the most important cultural activities of the Soviet Union in the first half of the 1320s in Khorasan province and what are the goals of cultural activities in Khorasan? The results of the research show that during the years 1320-1326 in Khorasan, Soviet agents tried to attract Iranians by performing various programs such as: holding celebrations, lectures, showing films, establishing associations and holding sports competitions, and with demonstrating the Soviet system as a service-oriented and well-intentioned state successfully, pave the way for wider Soviet cooperation and communication with Iran, and accept its illegitimate military presence in Khorasan Province. Soviet cultural activities in Khorasan were a development which, after the first stage of cultural activities, led to the continuation and development of comprehensive exchanges of governments in the following years.

Keywords: Cultural Relations, Soviet Union, Khorasan, 1320s, Pahlavi II.

چکیده

بررسی روابط ایران و روسیه، ازجمله موضوعاتی محسوب می‌شود که در سال‌های اخیر عمدتاً از جهت سیاسی به آن پرداخته شده است، اما ضروری به نظر می‌رسد تا به مناسبات فرهنگی دو کشور نیز مورد توجه قرار گیرد، زیرا در خط سیر این روابط، مسائل فرهنگی از ابعاد سیاسی جدا نبوده‌اند. بعد از برپایی نظام مارکسیستی، تبلیغات دولت شوروی برای ارائه تصویری متفاوت و انقلابی از روسیه، به توسعه تماس‌های فرهنگی بین دو کشور منجر شد. در این بین، خراسان یکی از عرصه‌های این مبادلات فرهنگی بود. پژوهش حاضر با استفاده از روش مطالعات کتابخانه‌ای و تکیه بر منابع معتبر آرشیوی و اسناد، بر آن است تا به این پرسش پاسخ دهد که مهم‌ترین اقدامات فرهنگی اتحاد جماهیر شوروی در نیمه نخست دهه ۱۳۲۰ش در استان خراسان چه بود و از انجام چنین فعالیت‌هایی، به دنبال چه اهدافی بوده‌اند. نتیجه تحقیق گواه آن است که کارگزاران شوروی طی سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۲۰ش در خراسان تلاش داشتند تا با اجرای برنامه‌های متعددی نظیر برپایی جشن‌ها، سخنرانی‌ها، نمایش فیلم، تأسیس انجمن‌ها و برگزاری مسابقات ورزشی، به علاقمندسازی و جذب ایرانیان بپردازند و با نمایش نظام شوروی به‌عنوان دولتی خدمتگزار و دارای حسن‌نیت، زمینه همکاری‌ها و ارتباطات گسترده‌تر شوروی با ایران را فراهم سازند و به حضور نامشروع نظامی در استان خراسان مقبولیت بخشند. فعالیت‌های فرهنگی شوروی در خراسان، تحولی بود که پس از مرحله اول کنش‌های فرهنگی، به استمرار و توسعه تبادلات همه‌جانبه این دو دولت، در سال‌های بعد منجر شد.

واژگان کلیدی: روابط فرهنگی، شوروی، خراسان، دهه ۱۳۲۰ش،

پهلوی دوم

مقدمه

مبحث تاریخ روابط خارجی ایران، عمدتاً بر پایه تمرکز بر مناسبات سیاسی بین دولت‌ها تعریف و توصیف گردیده است و به زوایای جزئی و دقیق‌تر روابط فرهنگی بین ایران و دیگر کشورها کم‌تر توجه شده است. چنین رویکرد سیاسی و نامتعادلی، باعث می‌شود تا وقایع‌نگاری جایگزین نقد و بررسی ابعاد دیگر مناسبات شود و پژوهش‌گر را از کنکاش و مطالعه دقیق در مورد تأثیرات متقابل کنش‌های سیاسی و فرهنگی طرفین روابط بازمی‌دارد. از این‌رو، ضرورت دارد تا محققان، به هم‌پوشانی ابعاد سیاست‌های فرهنگی ایران و طرف‌های خارجی روابط خویش، توجه کامل داشته باشند و از نگرش یک‌سویه به مناسبات خارجی ایران خودداری نمایند. با وجود هم‌جواری جغرافیایی ایران و روسیه، این دو کشور از سده ۱۶ میلادی، وارد مرحله مناسبات رسمی و سیاسی شدند. مناسباتی که به دلیل ناهمگونی سیاسی دو کشور، روندی غیرسازنده را ایجاد کرد. در شرایطی که روسیه برای ایران می‌توانست به‌مثابه دروازه‌آشنایی با مدرنیته باشد و متقابلاً ایران نیز برای روسیه، به‌منزله متحدی استراتژیک باشد، چالش نظامی دو کشور مانع از همگرایی گردید. روسیه مدرنیسم را تجربه کرد و با وجه استعماری به تقابل با ایران پرداخت. یورش روسیه به قفقاز در عهد صفوی، سرآغاز نزاع شد. بدین ترتیب، فرصت بهره‌برداری مشترک دو همسایه از روند توسعه و بسط مناسبات فرهنگی کاهش یافت و تقابل نظامی، جایگزین تعامل فرهنگی شد. ادامه خصومت‌ها تا جایی بود که ذهنیت منفی از روسیه در اذهان ایرانیان ایجاد کرد. شاید، وجود تشابهاتی در حیات اجتماعی و فرهنگی ایران و روسیه، باعث آشنایی و پیوند دو فرهنگ شده باشد. روحیات اجتماعی مردمان مشرق زمین، سبب شد تا روابطی بین ایرانیان و روس‌ها در عرصه فرهنگی ایجاد شود. در نتیجه، روابط فرهنگی این دو کشور، برخلاف مناسبات سیاسی و دیپلماتیک آنان، دوسویه و بر پایه تعامل فرهنگی بود، چراکه آبخور فرهنگ دو ملت، جامعه بزرگ شرق و تاریخ و جغرافیای مشترک بود.

پیشینه پژوهش

هرچند پژوهش‌هایی درباره روابط ایران و شوروی در دسترس است، اما عمده این آثار به تحولات سیاسی و منازعات

نظامی و بعضاً چالش‌های اقتصادی، با نگرش یک‌سویه و مذمت‌آمیز، اختصاص دارد. آثاری که به روابط فرهنگی ایران و شوروی در دوره پهلوی پرداخته‌اند عبارت است از مجتبی عطارزاده در *بررسی روابط ایران و شوروی در دوره حاکمیت کمونیسم* که با تأکید بر فرضیه تعامل شوروی‌ها نسبت به ایران در فضای جنگ سرد، به اهم تحولات سیاسی در مناسبات طرفین توجه دارد و عمدتاً بر دوران بعد از انقلاب متمرکز شده است. کلامونت اسکرین در *جنگ‌های جهانی در ایران* به اهمیت جایگاه فرهنگی خراسان اشاره می‌کند و با نگاهی منفی به فعالیت‌های شوروی می‌نگرد؛ شاید رقابت انگلیس و شوروی در ایران موجب یک‌سو بینی اسکرین در نوشته‌هایش باشد. جرج لنزوسکی در *رقابت روسیه و غرب در ایران* و محمد تهامی‌نژاد در *سینما و افکار عمومی‌سازی در سال‌های ۱۳۱۶ ش تا ۱۳۲۷ ش* اهداف مذهبی شوروی در خراسان را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. از جمله کتاب‌هایی که به ساختار حزب توده و فعالیت‌های آن در خراسان پرداخته است *احزاب و سازمان‌های سیاسی در خراسان (در سال‌های ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲)* تألیف حسین الهی است که نویسنده در چهار بخش به بررسی احزاب و نحوه فعالیت‌های حزب توده در خراسان پرداخته است. علی نجف‌زاده در *کنسولگری‌ها، مستخدمان و مستشاران خارجی در مشهد* صرفاً به برخی از فعالیت‌های فرهنگی شوروی اشاره کرده است، با این‌وجود، نویسندگان با در نظر گرفتن این امر و از بررسی روزنامه‌های منتشرشده در این دوره، به موارد بیشتری اشاره کرده‌اند و از ذکر فعالیت‌های مذکور در اثر نجف‌زاده، خودداری کرده‌اند. همچنین کتب و مقالات انگلیسی معمولاً به زبان فارسی ترجمه شده‌اند و موارد ارائه‌شده در آنها با متون فارسی مشترک هستند. با این‌وجود، از برخی پژوهش‌ها در این نوشتار استفاده شده است. همچنین، نویسندگان با استفاده از اسناد و مطبوعات این دوره توانسته‌اند به اطلاعات مناسبی دست یابند و گزارشی کامل‌تر از روند مناسبات فرهنگی طرفین ارائه دهند.

روش پژوهش

در این پژوهش به منظور دستیابی به اطلاعاتی جامع و نتایجی مفید، از روش توصیفی-تحلیلی بهره گرفته شده است. از

شوروی تبدیل نشود. از ۱۹۶۲م/ ۱۳۴۱ش، روابط از چارچوب و محدوده مبادلات بازرگانی فراتر رفت و مرحله جدیدی از همکاری‌های اقتصادی، فنی، فرهنگی و حتی نظامی بین دو کشور آغاز شد (همان: ۲۵). متعاقباً روابط علمی و فرهنگی نیز از ۱۹۵۶م/ ۱۳۳۵ش، توسعه یافت، از مهم‌ترین مفاد قراردادهای، مبادلاتی نظیر تبادل کتاب، دانشمندان، تیم‌های ورزشی، اجرای موسیقی و فیلم بود که به هم‌گرایی سیاسی و تفاهم فرهنگی دو طرف یاری رساند. در واقع اتحاد جماهیر شوروی به دنبال آن بود تا از طریق سازمان‌های فرهنگی حاضر در ایران بتواند روابط خود را با ایران تجدید نماید به همین واسطه، تعداد زیادی از نمایندگان فرهنگی اتحاد جماهیر شوروی -از کشتی‌گیران گرفته تا موسیقی‌دانان کلاسیک و محققان ادبیات ایران- به خراسان سفر کردند (Mossaki and Ravandi, 2018: 427). بدین‌گونه مناسبات دو کشور، پس از فراز و فرودهای فراوان، به‌نوعی همزیستی مسالمت‌آمیز انجامید که تا مقطع پیروزی انقلاب اسلامی در ایران ادامه یافت.

نخستین کنش‌های فرهنگی پسا جنگ

با شروع جنگ جهانی دوم، نواحی شمالی خراسان به اشغال نیروهای ارتش سرخ درآمد و نفوذ شوروی در خراسان و به‌ویژه در مشهد گسترش یافت. شوروی در طی سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۲۰ش، برنامه‌های فرهنگی گسترده‌ای را باهدف جلب حمایت عمومی، در خراسان ارائه کرد. روس‌های مارکسیست که در تهران تبلیغات پرادمنه‌ای برای جذب هواخواهان خود ترتیب داده بودند، در ۱۹۴۵م/ ۱۳۲۳ش، با تأسیس انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی در تهران و ایجاد شعباتی در شهرهای استراتژیک مهم همچون تهران، مشهد، تبریز، اصفهان، بندر پهلوی، کرمانشاه و اهواز، پویش تبلیغی خود را توسعه دادند (Naficy, 2011: 7). کمیسر پیکت کالیشیان^۱ از شصت و سه‌شاخه از این انجمن به مسکو گزارش داده است. ایجاد چندین کتابخانه مشتعل بر کتب و نشریات شوروی، آموزش زبان و ادبیات روسی، برگزاری سخنرانی‌ها و نمایش‌های هنری، ساختن سینما و تشکیل کلاس‌های رایگان برای هنرمندان ایرانی، از نمونه

این منظر با بررسی اسناد موجود در مرکز اسناد آستان قدس رضوی، به تحلیل دقیق روابط فرهنگی ایران و شوروی طی سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۲۰ش، پرداخته شده است. همچنین گردآوری اطلاعات به روش کتابخانه‌ای صورت پذیرفته است و نتایج حاصل از مطالعه کتابخانه‌ای و بررسی اسناد، به صورت جدول تنظیم شده است.

نگاهی به روند مناسبات ایران و همسایه شمالی در سده ۲۰ میلادی

پیروزی روسیه در انقلاب اکتبر ۱۹۱۷م، موجب چرخش عمده‌ای در سیاست داخلی و خارجی این کشور شد. این دگرگونی با توجه دستگاه دیپلماسی جدید روسیه به کشورهای آسیایی و به‌ویژه ایران همراه بود. بلشویک‌ها برای متمایل ساختن دولت و ملت ایران به سوی تبلیغات فرهنگی خود، کوشیدند با اقداماتی مانند لغو امتیازات ظالمانه روسیه تزاری با ایران، اساس روابط مودت‌آمیزی را بنا نهند. با به قدرت رسیدن رضاشاه، ایران برای نخستین بار توانست در برقراری مناسبات دوجانبه با روسیه، به‌جای واکنش صرف، وارد عمل شود. پهلوی اول باهدف توازن قوا در منطقه، گام در مسیر برقراری مناسبات حسنه با اتحاد جماهیر شوروی نهاد و با بهره‌مندی از فرصت تغییر حکومت، کوشید با انعقاد موافقت‌نامه‌هایی، مناسبات دولتی را به تدریج قاعده‌مند سازد؛ مناسباتی که در قیاس با روابط بی‌قاعده و نابرابر تزارها با قاجاران، در نوع خود، گام مهمی برای شکستن تک‌سویگی مناسبات دوجانبه محسوب می‌شد (عطارزاده، ۱۳۷۸: ۳). با مرگ استالین، آثار تغییر در سیاست خارجی شوروی هویدا شد و شعار همزیستی مسالمت‌آمیز و بهبود با کشورهای همسایه، سبب شد تا از اواسط دهه ۱۳۳۰ش تا پایان حکومت پهلوی، روند همکاری و انعقاد موافقت‌نامه‌های اقتصادی، مرزی، نظامی، علمی و فرهنگی بین ایران و شوروی سرعت گیرد. طی سال‌های ۱۹۷۸-۱۹۵۳م (۱۳۵۷-۱۳۳۲ش)، شوروی‌ها به‌منظور کسب امتیازات ویژه، از اقدامات ایدئولوژیک پیشین خود دست برداشتند و کمک‌های اقتصادی و فنی متعددی را به ایران سرازیر ساختند تا این کشور به یک تهدید امنیتی علیه

1. Picket Kalishian

اقداماتی بود که با استقبال دانش آموزان و روشنفکران خراسانی روبرو گردید و علت آن، یکی رایگان بودن این امکانات و دیگری نو بودن موضوعات بود. در مشهد، این نوع فعالیت‌ها به‌وسیله شعبه انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی، موسوم به وکس^۱ (خانه فرهنگ)، صورت می‌گرفت. این انجمن در ۱۹۴۵م/ ۱۳۲۳ش و به دعوت استاندار خراسان، در محل دبیرستان شاهرضا و در حضور استاندار و سرکنسول شوروی افتتاح شد. (جلالی، ۱۳۸۲: ۹۴). «علی منصور^۲ نطقی مبنی بر هدف از تأسیس شعبه انجمن در مشهد ایراد کردند و در پاسخ آبراموف سرکنسول دولت اتحاد جماهیر شوروی بیاناتی مبنی بر اظهار تشکر ایراد نمودند که به‌وسیله خاوری به زبان فارسی ترجمه شد. استاندار و فروزان فر استاد دانشگاه که در انجمن حضور داشتند سخنرانی مفصل‌تری در زمینه تأسیس این انجمن و ثمرات نیکویی که از تشکیل آن عاید دو کشور دوست و همسایه می‌شود ایراد نمودند. در پایان مطابق اساسنامه چهارده نفر به سمت هیئت‌مدیره انتخاب و جلسه خاتمه یافت». (روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۲۴: ۲).

تشکیل انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی در مشهد

شوروی نسبت به انگلیس و آمریکا، تبلیغات کم‌تری در ایران داشت به همین دلیل کوششی جدی‌تر و گسترده‌تر از آنچه

پیش از آن وجود داشت کرد تا بتواند انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی را تأسیس کند و شعباتی از آن را در سایر نقاط ایران از جمله مشهد به وجود آورد که این انجمن بتواند در قالب ستون پنجمی برای شوروی و در راستای دستیابی به اهدافش ایفای نقش نماید و در کنار برتری نظامی، شوروی بتواند برتری فرهنگی خود را در منطقه حاکم سازد. به همین منظور پس از اشغال ایران توسط نیروهای متفقین، شوروی به فعالیت‌های خود افزود و سازمانی به نام وکس را در مشهد ایجاد کرد. این انجمن توسط چپ‌گراهای ایرانی مدیریت و حمایت می‌شد که به‌راحتی در سطوح مختلف فرهنگی توانست مدرنیسم سوسیالیستی شوروی را در ایران و به‌خصوص در خراسان گسترش دهد (۴: ۲۰۱۵، Pickett). چنین به نظر می‌رسد که دولت شوروی از تأسیس چنین انجمنی آن‌هم در سطحی بسیار گسترده در بسیاری از شهرهای ایران از جمله مشهد، به دنبال دستیابی به اهدافی بود، همچون ۱. ایجاد سلطه فرهنگی به دنبال سلطه نظامی در خراسان. ۲. نزدیک کردن خود به توده مردم و تظاهر به خوش‌خویی و ملایمت و بی‌آزاری دولت شوروی. ۳. موجه جلوه دادن حضور نظامی خود در خراسان. ۴. جذب شخصیت‌های تأثیرگذار و ممتاز خراسانی.

جدول ۱: اسامی اعضای انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی در مشهد (اخبار تازه روز، ش ۹۳: ۱).

ردیف	نام و نام خانوادگی	سمت
۱	علی منصور	استاندار خراسان
۲	آبراموف	سرکنسول اتحاد جماهیر شوروی
۳	رکنی	فرماندار مشهد
۴	اوزرف	کنسول‌یار اتحاد جماهیر شوروی
۵	پیکولین	مدیر روزنامه اخبار تازه روز
۶	محمود فرخ	معاون و رئیس دفتر نیابت تولیت علمی
۷	علی موسویان	رئیس اتاق تجارت
۸	صفا	رئیس اداره پیشه و هنر
۹	ایرج	معاون پیشکار دارایی
۱۰	مهندس قهرمانی	رئیس اداره ساختمان آستان

۲. روزنامه اخبار تازه روز از طرف شعبه مطبوعات سرکنسولگری شوروی در مدت حضور نیروهای ارتش سرخ در مشهد، چاپ و منتشر می‌شد.

1. Vox

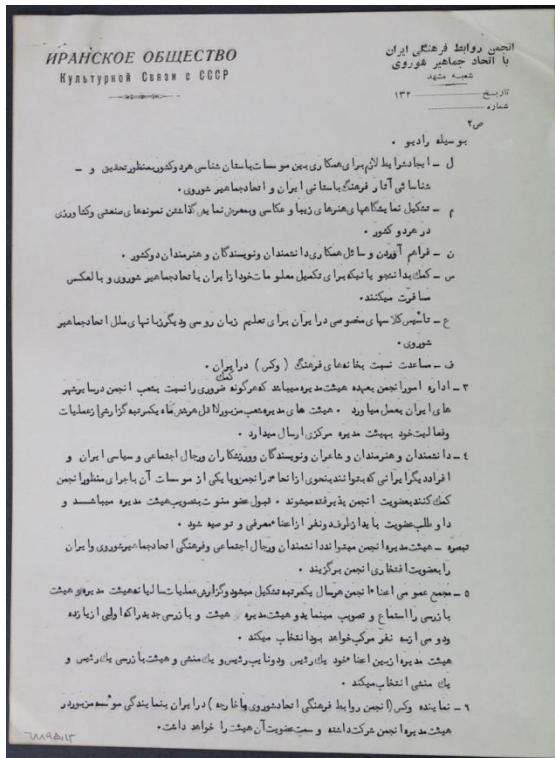
۲. استاندار خراسان

۱۱	خواجانه‌نوری	شهردار
۱۲	فیوضات	رئیس اداره فرهنگ خراسان
۱۳	خاوری	رئیس اداره کنسولی استانداری
۱۴	اُکتایی	رئیس کتابخانه آستان قدس
۱۵	بهداری	معاون اداره فرهنگ
۱۶	شهاب فردوسی	بازرس اداره فرهنگ
۱۷	علیزاده	رئیس شرکت فلاحتی خراسان
۱۸	حسین دولتشاهی	رئیس گمرک خراسان
۱۹	برخورداریان	رئیس بانک ملی شعبه مشهد
۲۰	تمدن الملک سجادی	مدیر روزنامه دادگستران
۲۱	گلشن آزادی	مدیر روزنامه آزادی
۲۲	باقر عاملی	روزنامه راستی
۲۳	محسن طاهری	متولی مسجد جامع گوهرشاد
۲۴	دکتر میدامادی	رئیس بیمارستان شاهرضا
۲۵	کفایی	نماینده مجلس شورای ملی
۲۶	عبدالحسین ملکی	رئیس انجمن شهرداری
۲۷	آزمون	رئیس بانک کشاورزی

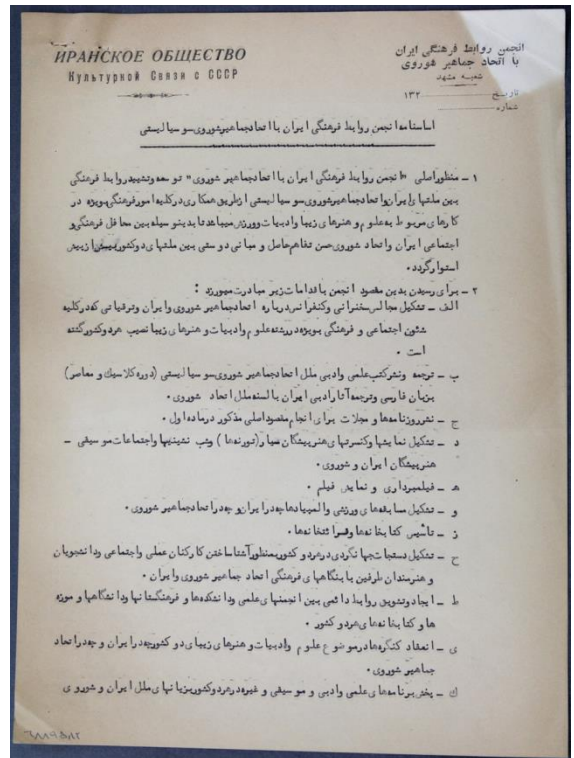
پروپشنامه خراسان بزرگ

زمستان ۱۳۹۹ شماره ۴۱

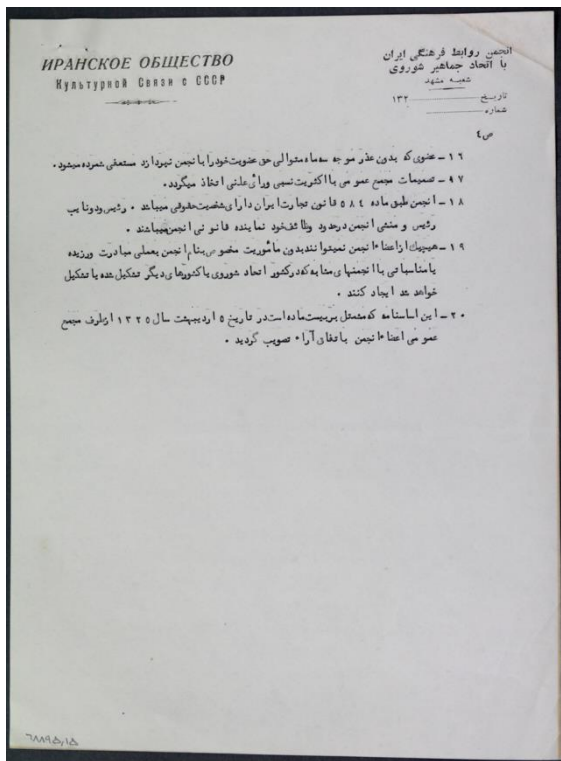
۹۳

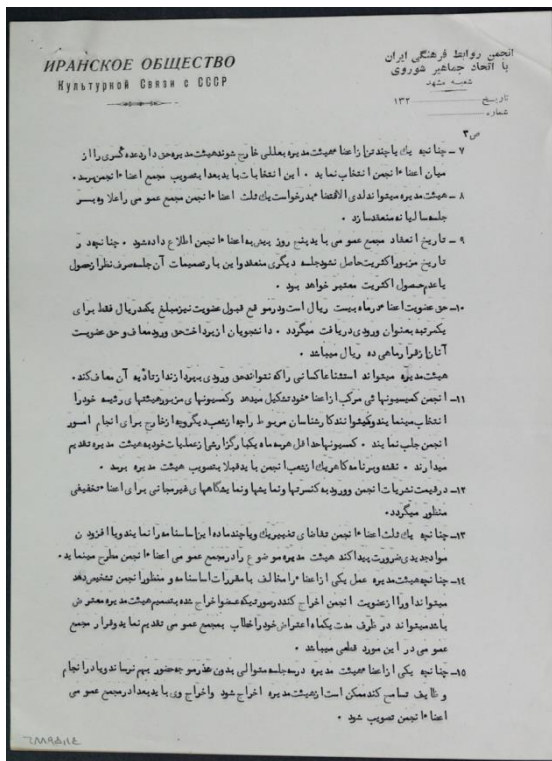
سند ۲: (ساکماق، ۰۰۱۳، ۶۸۸۹۵:۲)

سند ۱: (ساکماق، ۰۰۱۲، ۶۸۸۹۵:۱)

سند ۴: (ساکماق، ۱۵-۶۸۸۹۵:۴)

سند ۳: (ساکماق، ۱۴-۶۸۸۹۵-۰۰۱۴:۲)

فعالیت حزب توده

فرهنگ همراه بود، زیرا هنوز در مشهد دانشگاهی وجود نداشت. بنابراین در زمان کابینه ائتلافی قوام، با سه وزیر از اعضای حزب توده، بهترین فرصت برای نفوذ در آموزش و پرورش ایجاد شد تا افکار نسل جوان توسط حزب توده مورد دستبرد قرار گیرد. بعد از آن که نخستین فعالیت‌ها بر عضوگیری در سه دبیرستان و دانش‌سرای تربیت‌معلم مشهد متمرکز شد؛ این نهادهای آموزشی، بستری برای گفتگوهای داغ میان معلمان و دانش‌آموزان گردید. حزب توده از نشریات و آثار روشن‌فکرانی بهره‌مندی که در آن زمان در اتحاد شوروی بودند و این آثار به‌گونه‌ای سامانمند به فارسی ترجمه‌شده و در ایران پخش می‌گردید (رهنما، ۱۳۸۱: ۱۰).

کار جلب خراسانیان به تبلیغات شوروی تا بدان جا پیش رفته بود که شمار زیادی از رجال دولتی، نظامی و فرهنگی مشهد، گه‌گاه در نمایشگاه‌های ارائه‌شده از سوی روس‌ها شرکت کرده و به ایراد سخنرانی و تمجید دولت شوروی می‌پرداختند. از جمله در ۱۹۴۵م/۱۳۲۴ش، استاندار وقت خراسان، در نمایشگاه فتوحات شوروی در جنگ بین‌الملل، ابراز داشت که حقیقتاً دیدن تمام آثار و فداکاری که از طرف ملت و ارتش سرخ و فرماندهان عالی‌مقام آن به‌عمل آمده ما به حیرت کامل است و بایستی که سایر ملل این درجه وطن‌پرستی و از خود

ازجمله کانال‌های نفوذ و دخالت روس‌ها در امور داخلی ایران، حزب توده بود که در ۱۹۴۱م/۱۳۲۰ش و بعد از سقوط دیکتاتوری رضاشاه، توسط گروهی از کمونیست‌های ایران تشکیل شد. این حزب با توجه به شرایط خاص ایران و نیز با توجه به کارآمدی بنیان‌گذاران آن، به‌زودی به سازمان‌یافته‌ترین و پر عضوترین حزب سیاسی ایران تبدیل شد (الهی، ۱۳۸۵: ۵۲). حضور روس‌ها در خراسان و وجود تمایلات کمونیستی در مشهد، باعث شد تا با تلاش برخی از کمونیست‌های خراسانی چون بقراطی که از اعضای گروه ۵۳ نفر و از اعضای هیأت مرکزی حزب توده ایران بود، کمیته ایالتی این حزب در مشهد شکل گیرد. اعضای این کمیته از افراد روشنفکر و اهل‌قلم مشهد بودند. باقر عاقلی و محمد پروین گنابادی دو رکن عمده کمیته ایالتی، دوشادوش یکدیگر، حزب توده مشهد را اداره می‌کردند (متولی‌حقیقی، ۱۳۹۲: ۶۴).

حزب توده با استفاده از نشر آثار فرهنگی مبتنی بر تبلیغ ایدئولوژی مارکسیسم نیز، زمینه را برای جذب جوانان تحصیل‌کرده و روشن‌فکر خراسان فراهم می‌کردند (احمدزاده، ۱۳۷۰: ۲۵۵). اساسی‌ترین فعالیت حزب توده در جلب نیروهای تحصیل‌کرده و جوان، با نفوذ در اداره

گونه آزادی به اهالی می‌بخشد و همه گونه عقاید را محترم می‌شمارد و تبلیغات زهراگین ارتجاع بین‌المللی را در ایران که انتشار می‌دهند، دولت شوروی مخالف مذهب است کاملاً باطل می‌ساخت» (روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۶۱: ۲). همچنین، انجمن فرهنگی ایران و شوروی، در ۱۹۴۴م/۱۳۲۳ش، علی کریمی (استاد نقاشی) را به مسکو اعزام کرد (حاجی‌خانی، ۱۳۹۲: ۱۱۱).

اقدامات فرهنگی و تبلیغی شوروی در خراسان انتشار روزنامه

در پی حمله متفقین به ایران و اشغال خراسان توسط نیروهای شوروی، مطبوعات وارد دوره‌ای دیگر شدند و در نیمه اول دهه ۱۳۲۰ش، تعداد ۷۴۳ عنوان نشریه و روزنامه بر فهرست مطبوعات ایران افزوده شد (قویدل، ۱۳۹۰: ۱۶). رسانه‌ها بر شناخت و درک عموم تأثیر می‌گذارند، این به معنای آن است که آگاهی و ذهنیت مردم نسبت به جهان بستگی به محتوایی دارد که از رسانه‌ها دریافت می‌کنند (انتظامی، ۱۳۸۷: ۲). روزنامه‌ها دارای زبانی هستند که به‌واسطه این زبان کشورها می‌توانند بسیاری از اهداف و سیاست‌های خود را به مرحله اجرا برسانند و در واقع، روزنامه‌ها برگفتمان، مناسبات و روابط بین قدرت‌ها دلالت می‌کنند به همین دلیل است که مدیریت مطبوعات و اهداف رسانه‌ها از دشوارترین وظایف دولت است زیرا برخی روزنامه‌ها و مطبوعات می‌توانند بنیان‌های یک جامعه را متزلزل کنند و سهم فراوانی در دگرگونی‌های فرهنگی-اجتماعی دارند. یکی از مهم‌ترین روزنامه‌های این دوره، اخبار تازه روز نام داشت. کنسولگری شوروی در خراسان اقدام به انتشار این روزنامه کرد. روزنامه اخبار تازه روز به سردبیری سروان پیگولین، هفته‌ای دو شماره آن منتشر می‌شد و اولین شماره آن در ۱۶ خرداد ۱۳۲۲ش، منتشر شد. این روزنامه حاوی اخبار جنگ دوم جهانی و اخبار ایران و جهان بود و همچنین تبلیغات کمونیستی و ضد فاشیستی را منتشر می‌کرد. دومین روزنامه‌ای که در این دوره با اهداف سیاسی و فرهنگی در خراسان رواج داشت، روزنامه راستی بود که در راستای اهداف دولت شوروی تبلیغاتی ارائه می‌کرد (الهی، ۱۳۸۵: ۳۹۶).

گذشتگی ملت روس را سرمشق خود قرار دهند تا بتوانند در زندگانی موفقیت حاصل نمایند. در این مراسم، چند تن دیگر از جمله، گلشن آزادی، مدیر روزنامه آزادی، ملکی، رئیس انجمن شهرداری، سرهنگ وثوق، فرمانده گردان مشهد و شماری دیگر، با ابراز این نکته که نمایشگاه مذکور، منظره عظمت روحی و علمی و اخلاقی و وطن‌پرستی ملل شجاع اتحاد جماهیر شوروی و مظهر قدرت ارتش سرخ بوده و مایه مسرت است که در تحکیم و تشدید مودت و یگانگی بین ارتش ایران و ارتش شوروی کمک به سزایی می‌نمایند [...] از اقدامات فرهنگی دولت شوروی به نیکی یاد کردند. «در این مراسم، چند تن دیگر از جمله، گلشن آزادی، مدیر روزنامه آزادی، ملکی، رئیس انجمن شهرداری، سرهنگ وثوق، فرمانده گردان مشهد و شماری دیگر، با ابراز این نکته که نمایشگاه مذکور، منظره عظمت روحی و علمی و اخلاقی و وطن‌پرستی ملل شجاع اتحاد جماهیر شوروی و مظهر قدرت ارتش سرخ بوده و مایه مسرت است که در تحکیم و تشدید مودت و یگانگی بین ارتش ایران و ارتش شوروی کمک به سزایی می‌نمایند... از اقدامات فرهنگی دولت شوروی به نیکی یاد کردند» (روزنامه اخبار تازه روز، ش ۲۶۸: ۲). بودند کسانی که به دعوت دولت شوروی به آن کشور سفر می‌کردند و با دیداری برنامه‌ریزی‌شده، جذب تبلیغات روس‌ها می‌شدند. یکی از نخبگانی که در جریان این سفرهای هدفمند تبلیغی، مجذوب مدینه فاضله دنیای کمونیسم شده بود، در گزارشی چنین نوشت: «نتایج این مسافرت‌ها برای ملت ایران که مدت ۲۰ سال در زیر تأثیر تبلیغات بی‌رحمانه دشمنان دوستی ایران و شوروی واقع شده بود بی‌اندازه گران‌بهاست و علی‌رغم کسانی که هنوز هم می‌خواهند با ایجاد یک نوع دیکتاتوری ننگین به دست دلال‌های استعمار همان سیاست یک‌طرفه رضاخانی را دنبال کنند این‌گونه مسافرت‌ها باب روابط دوستانه محکم و صمیمانه‌ای میان دو ملت هم‌جوار می‌گشاید و کلیه انتشارات دروغ جاسوس‌های فاشیستی و مخالفین شوروی را باطل می‌کند و [...] مسافرت اخیر ایمان مرا به آنچه پیش از مسافرت درباره اتحاد جماهیر شوروی داشتم دوچندان کرد [...] در شهر تاشکند ۴۵ مسجد وجود داشت و این‌ها ثابت می‌کرد که دولت شوروی بر طبق قانون اساسی آن کشور همه

نمایش فیلم و تئاتر

نمایش فیلم از مهم‌ترین ابزارهای تبلیغاتی کشورها محسوب می‌شود؛ فیلم و سینما به دلیل خصلت جمعی و ارتباطی‌اش یک وسیلهٔ خطابی نوظهور بود که می‌توانست منبع مطالبات و دگرگونی‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشورها باشد. در بازه زمانی موردنظر در این پژوهش، مردم ایران هم چنان در سبک زندگی سنتی و قدیمی خود به سر می‌بردند و همانند امروزه، پیشرفت تکنولوژی و صنعت فیلم‌سازی در کشور ایران جایی نداشت، وجود چنین شرایطی در کشور ایران موجب شد تا شوروی، از فیلم به‌عنوان یک ابزار رسیدن به اهداف اجتماعی و اقتصادی، استفاده کند. برای شوروی، جنگ و مطالبات نفتی دیگر معنایی نداشت و در واقع با بهره‌گیری از شیوه‌هایی نوین در پی به دست آوردن خواسته‌هایش بود؛ به همین منظور، پس از ورود به ایران و اشغال خراسان، با بهره‌گیری از سیاست نمایش فیلم، به‌طور گسترده‌ای در این زمینه به فعالیت پرداخت. تماشاگران فیلم‌های ساخت کشور شوروی، معمولاً بزرگان حکومتی بودند اما تحت تأثیر قرار گرفتن این قشر از جامعه کافی نبود به همین دلیل جوانان خراسان هم به تماشای این‌گونه فیلم‌ها تمایل نشان می‌دادند. محل نمایش فیلم در خراسان معمولاً در سینما دیده‌بان مشهد بود، اما همگان نمی‌توانستند به این مکان‌ها رجوع کنند، به همین دلیل دولت شوروی

به‌وسیلهٔ کامیون‌هایی، فیلم‌های ساخت کشور خود را به روستاها انتقال می‌داد و حتی برای تأثیر قرار دادن جوانان، اقدام به پخش و نمایش فیلم در دبیرستان‌ها و مدارس خراسان می‌کرد. نکته قابل‌توجه آن است که در سینماهای مشهد، تهران و تبریز، جایی برای زنان چادری وجود نداشت بنابراین بهره‌مندی از امکانات اطلاعات رسانی جدید، منوط به پذیرش الگوهای جدید رفتاری هم بود (تهامی‌نژاد، ۱۳۷۹: ۸). یک هیأت از هنرمندان تاجیکستان که برای سرگرم کردن سربازان و درجه‌داران ارتش سرخ به مراکز استقرار پادگان‌های نظامی فرستاده شده بودند، در مأموریت خراسان به ابتکار کنسول شوروی با بلیت ارزان برنامه‌ای برای مردم مشهد ترتیب داد که با استقبال زیاد روبه‌رو شد. این برنامه‌ها تأثیرات زیادی بر جا می‌گذاشت. مجید فیاض که در جوانی این برنامه را دیده اثرات آن را نوشته تماشای این برنامه در زندگی من نقطه عطف بود. تصویری که من در ذهن خود از مردم شوروی داشتم غم، فقر، گرسنگی، دست‌های پینه‌دار، چهره‌های عاری از نشاط و سرشار از آثار بیکاری و شکنجه بود، اما آن شب برای من شب دیگری بود (فیاض، ۱۳۸۱: ۱۰۷). روس‌ها همان‌طور که در طی این چهار سال راه‌های مواصلاتی ایران را در اختیار داشتند، راه‌های ارتباط فرهنگی را هم از آن خود کرده بودند تا به معنای واقعی به موفقیتی بزرگ دست یابند.

جدول ۲: فهرست فیلم‌های پخش‌شده در خراسان

ردیف	نام فیلم	سال پخش	شرکت‌کنندگان	محل برگزاری	دعوت‌کننده	اهداف شوروی	منبع
۱	لنین در اکتبر	۱۳۲۰ش	هیئت‌وزیران و نمایندگان سیاسی خارجی و مدیران جراید	قوچان	سفیر کبیر شوروی و وابسته نظامی آن کشور	معرفی رهبران شوروی	(روزنامه افکار خلق، ش ۲: ۲).
۴	آدم تفنگ‌به‌دوش- سوورف	۱۳۲۲ش	اهالی دهات و قصبات	روستاها و قصبات	ارتش سرخ	به تصویر کشیدن صحنه‌های مبارزاتی شوروی و آلمان و بیان دلآوری‌های سربازان شوروی	(روزنامه اخبار تازه روز، ش ۷۲: ۳).

۶	سان پیروزی در مسکو	۱۳۲۴ ش	جوانان	دیبرستان شاهرضا و دیبرستان دخترانه شاهدخت	اداره مطبوعات سفارت شوروی	جلوگیری از رواج احساسات آلمانوفیلی در ایران	(روزنامه اخبار تازه روز، ش ۲۶۰: ۱).
---	--------------------	--------	--------	---	---------------------------	---	-------------------------------------

برگزاری سخنرانی

با هجوم نیروهای متفقین به ایران، نیروهای شوروی در خراسان مستقر شدند و برنامه‌های گسترده‌ای را در دستور کار خود قرار دادند. اغلب این برنامه‌ها، جنبه تبلیغاتی داشتند. شوروی از راه‌اندازی انجمن روابط فرهنگی با ایران، اهداف خاصی را دنبال می‌کرد و شیوه‌های مختلفی را برای نفوذ در ساختار اجتماعی-فرهنگی مردم ایران و خراسان برگزید. یکی از بهترین ابزارهای انتخابی شوروی، برگزاری مراسم سخنرانی بود. سخنرانی‌ها معمولاً به نقد و بررسی

مسائل فرهنگی و ارائه گزارش‌های فرهنگی اختصاص داشت. سید علی میرنیا در مورد فعالیت‌های فرهنگی روس‌ها در خراسان می‌گوید: «روس‌ها در مشهد باشگاه‌هایی تشکیل دادند به‌عنوان باشگاه فرهنگی و افراد را تشویق به ثبت‌نام در این مراکز می‌نمودند. در این باشگاه‌ها، سخنرانان راجع به مظاهر مالکین و اشخاصی که به رعیت ظلم و ستم می‌کردند، مطالب زیادی را عنوان می‌کردند [...] خلاصه هفته‌ای یکی دوبار، سخنرانی می‌کردند. مردم هم در میدانی جای بانک ملی اجتماع می‌کردند» (میرنیا، ۱۳۸۳).

جدول ۳: فهرست سخنرانی‌های ایرادشده در خراسان

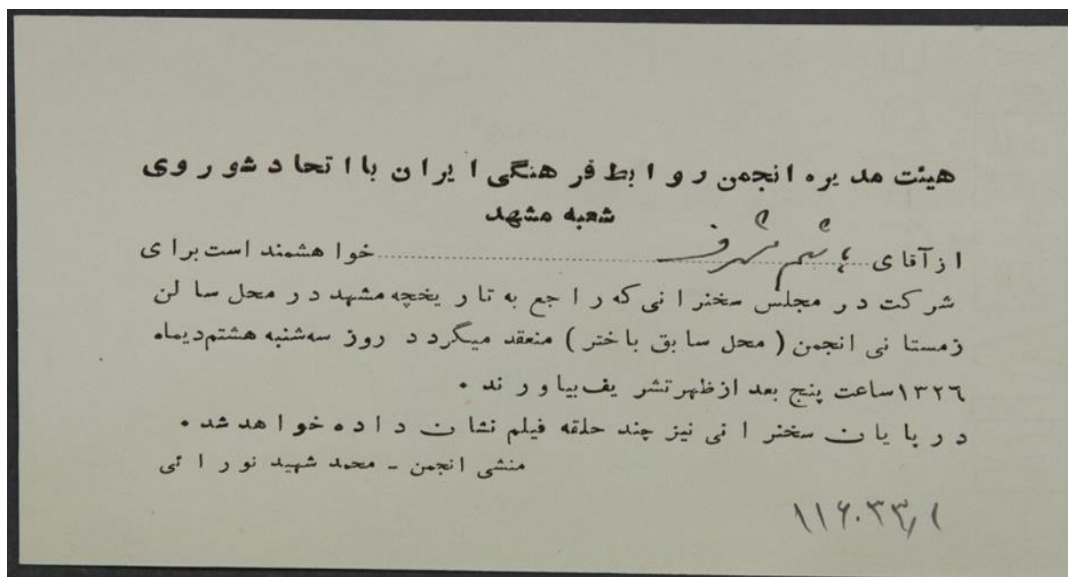
ردیف	عنوان سخنرانی	سال	شرکت‌کنندگان	محل برگزاری	دعوت‌کننده	منبع
۱	تاریخ ادبیات روسی	۱۳۲۳ ش	-	-	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۳۱: ۱).
۲	به مناسبت صدمین سال وفات کرلیف، شاعر روسی	۱۳۲۳ ش	استاندار، نمایندگان سیاسی خارجی، روسای ادارات، افسران ارتش و اعضای انجمن	دیبرستان شاهرضا	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی در خراسان	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۰۳: ۳).
۳	ادبیات روسی	۱۳۲۳ ش	سرکنسول شوروی - رئیس کمیسیون ادبی ایران	دیبرستان شاهرضا	انجمن روابط فرهنگی شعبه خراسان	(ساکماق، ۶۸۸۹۵: ۲)
۴	بیست و پنجمین سال تأسیس جمهوری آذربایجان شوروی	۱۳۲۴ ش	استاندار، سرکنسول شوروی در مشهد، نمایندگان سیاسی، روسای ادارات، افسران و اعضای انجمن	سالن شیر و خورشید	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۰۳: ۲).
۵	نطق بانو ایران‌دخت تیمورتاش درباره نویسنده روسی (لرمتوف)	۱۳۲۴ ش	علما و ادبای ایران و شوروی	مشهد	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۱۰: ۱).

فرماندار مشهد، نمایندگان سیاسی خارجی، اعضای انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی و سازمان اجتماعی اتحاد جماهیر شوروی	دبیرستان شاهرضا	دعوت انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۴۶: ۲).
-	موزه ایران باستان	انجمن روابط فرهنگی ایران با اتحاد جماهیر شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۹۹: ۲).
-	دبیرستان فردوسی	انجمن روابط فرهنگی شعبه خراسان	(ساکماق، ۶۸۸۹۵: ۱)
-	سالن زمستانی انجمن	انجمن روابط فرهنگی شعبه خراسان	(ساکماق، ۱۱۶۰۳۳: ۲)

پروژه شماره خراسان بزرگ

زمستان ۱۳۹۹ شماره ۴۱

۹۸

سند ۵: (ساکماق، ۱۱۶۰۳۳-۰۰۰۱: ۱)

نمایشگاه

رسیدن به اهدافش بهره‌گیری نماید. در بازه زمانی موردنظر، شوروی درگیر مبارزات جنگی با آلمان بود، پس مسلماً اصلی‌ترین موضوع نمایشگاه‌ها، صحنه‌های نبرد بین شوروی با آلمان بود. شوروی در کنار به نمایش گذاشتن چنین صحنه‌هایی، سعی بر آن داشت تا ایرانیان و به‌خصوص مردم خراسان را با ماهیت و شرایط کشور شوروی آشنا سازد. آن‌طور که از منابع مطالعاتی به دست می‌آید، حاضرین و شرکت‌کنندگان در این نمایشگاه‌ها، عموماً مسئولین و بزرگان

در دهه نخست ۱۳۲۰ ش، برگزاری نمایشگاه‌های مختلف از سوی شوروی در خراسان، بسیار رایج و قابل‌توجه بود. شوروی به‌خوبی به اهمیت نفوذ فرهنگی از طریق ابزار فرهنگی همچون برگزاری نمایشگاه‌های مختلف در خراسان و دیگر شهرها پی برده بود، زیرا تمام اقشار جامعه ایران، از این نمایشگاه‌ها بازدید می‌کردند، به همین دلیل نمایشگاه‌هایی با موضوعات مختلف برگزار می‌کرد تا از این طریق برای

نمایشگاه، به نمایش تمدن ملل شوروی و فعالیت جنگی این کشور اختصاص داشت. در این قسمت، تصاویر زیادی از فعالیت کارخانه‌های اسلحه‌سازی اورال به نمایش گذاشته شده بود. برخورد کارکنان نمایشگاه با مردم نیز در کمال نزاکت و ادب بود تا بدین‌وسیله، در بیننده تأثیر بیشتری گذاشته باشند (روزنامه اخبار تازه روز، ش ۷۸: ۲).

کشوری بوده‌اند و نقطه اوج برگزاری این نمایشگاه‌ها، طی سال‌های ۱۳۲۳-۱۳۲۴ ش، بود و معمولاً در شهرهای مشهد، قوچان و بجنورد دایر می‌شد. در ژوئن سال ۱۹۴۴ م/تیرماه ۱۳۲۳ ش، روس‌ها نمایشگاهی رو به روی باغ ملی برپا کردند. چهار اتاق نمایشگاه، به قرائت‌خانه و کتابخانه اختصاص داشت. در این نمایشگاه، تصاویر شعرا و نویسندگان روسی دیده می‌شد. قسمت جلویی ساختمان

جدول ۴: فهرست نمایشگاه‌های برگزار شده در خراسان

ردیف	سال	شرکت‌کنندگان	محل برگزاری	دعوت‌کننده	منبع
۱	۱۳۲۳ ش	استاندار و رؤسای دوایر و مدیران جراید و عده‌ای از تجار و اعضای اطاق بازرگانی و انجمن شهرداری	مشهد	کفیل سرکنسولگری شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۱۳: ۱).
۲	۱۳۲۳ ش	فرماندار و نمایندگان سیاسی خارجی و مدیران جراید و روسای اداره و اعضای انجمن نمایشگاه	نمایشگاه شوروی در مشهد	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی شعبه مشهد	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۸۲: ۲).
۳	۱۳۲۳ ش	-	قوچان	عوامل شوروی	(روزنامه اخبار تازه روز، ش ۱۵۱: ۲).
۴	۱۳۲۴ ش	-	بجنورد	عوامل شوروی	(روزنامه راستی، ش ۲۸۲: ۳).

جشن‌ها و شب‌نشینی‌ها

برگزاری جشن‌ها از دیگر شیوه‌های تبلیغاتی شوروی در خراسان بود. خراسان در این زمان از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود و می‌توانست به‌عنوان یکی از مراکز فرهنگی ایران، مکانی برای تبلیغ افکار کمونیستی باشد. سفیر وقت انگلستان می‌نویسد: «... هر چه خبرهای رسیده از صحنه‌های نبرد وخیم‌تر می‌نمود، روس‌ها چهره بهتری به خود می‌گرفتند. بلندگوهایشان رساتر از پیش فریاد می‌کشید و آواز سر می‌داد. هنرمندان در مجالس کنسرت با حرارت بیشتری از پیش می‌رقصند [...]» (اسکراین، ۱۳۶۳: ۲۲۲). خراسان به‌عنوان یک شهر مذهبی که عقاید دینی مردم بسیار استوار است، به شوروی‌ها شناسانده شده بود به همین دلیل دولت شوروی با توجه به این مهم، به برگزاری جشن‌های مذهبی از جمله جشن میلاد امام زمام نیز همت گمارد. شاید بتوان چنین نظری ارائه داد که اصلی‌ترین هدف شوروی از برگزاری جشن‌ها در فاصله سال‌های ۱۳۲۶-۱۳۲۰ ش، شناساندن

کشور خود به‌عنوان دولتی بود که نسبت به مذهب خاصی جبهه‌گیری نمی‌کند و از تسامح و تساهل در برابر دیگر کشورها بهره می‌گیرد و به تمام ارزش‌های نهادینه‌شده در ایران و به‌خصوص در خراسان احترام می‌گذارد. با این وجود، دولت شوروی با فکری باز و برنامه‌ریزی دقیق و شناخت کامل از شرایط خراسان، به برقراری روابط فرهنگی، همت گمارد. از طرفی، تبلیغ درباره وجود آزادی مذهب در شوروی، توانسته بود تأثیر زیادی در مردم مذهبی خراسان بگذارد. تبلیغاتی که عمدتاً از طریق رادیو شوروی منتشر می‌شد و در آن، از فعالیت‌های دینی مسلمانان شوروی و وفاداری آن‌ها به دولت شوروی، نشان داده می‌شد. به تعبیری، کارگزاران شوروی سعی داشتند عالمان شیعه ایران را به طرفداری از رژیم کمونیستی بکشانند یا حداقل آن‌ها را بی‌طرف نشان دهند (لنژوسکی، ۱۳۵۳: ۲۴۰). اگر به فهرست جشن‌های برگزار شده در جدول زیر توجه کنیم متوجه می‌شویم که واکنش‌های مثبت در قبال انقلاب روسیه در ایران، در

مطبوعات آن دوره نیز در سطح گسترده‌ای انعکاس یافته است، زیرا با انجام پذیرفتن این انقلاب در ۱۹۱۷م/۱۲۹۷ش، کشور ایران از زیر سلطه ظالمانه حکومت تزارهایی یافت و روابط دوستانه و مسالمت‌آمیزی را با شوروی آغاز نمود به همین دلیل مردم و مسئولین خراسان، برای این واقعه تاریخی ارج بسیاری قائل می‌شدند و برای یادبود آن اقدام به برگزاری جشن‌هایی می‌کردند که تا سال‌های بعد به‌طور مداوم ادامه داشت.

جدول ۵: فهرست جشن‌ها و شب‌نشینی‌های برگزارشده در خراسان

ردیف	موضوع جشن‌ها و شب‌نشینی‌ها	سال	شرکت‌کنندگان	محل برگزاری	دعوت‌کننده	منبع
۱	-	۱۳۲۲ش	حضور استاندار و جمع کثیری از محترمین و رؤسای ادارات و مدیران روزنامه و افسران ارشد پادگان شوروی و ایران	عمارت سرفنسولگری اتحاد جماهیر شوروی	عوامل شوروی	(روزنامه اخبار تازه روز، ش ۳۹: ۱).
۲	بیست و ششمین سال انقلاب اکتبر	۱۳۲۲ش	جمع کثیری از محترمین و روسای ادارات	عمارت قونسولگری اتحاد جماهیر شوروی سوسیالیستی	عوامل شوروی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۶۴: ۲).
۳	جشن انقلاب اکتبر	۱۳۲۳ش	علی منصور	دبیرستان شاهرضا	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی	(روزنامه دادگستران، ش ۹۶: ۲).
۴	جشن بیستمین سال تأسیس جمهوری شوروی ترکمنستان	۱۳۲۳ش	گلشن آزادی، عاملی، معینیان، موسویان، دولتشاهی	عشق‌آباد	-	(روزنامه دادگستران، ش ۹۸: ۲).
۵	جشن بیستمین سال تأسیس جمهوری شوروی سوسیالیستی ازبکستان	۱۳۲۳ش	اعضای انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی در خراسان	تاشکند	دولت ازبکستان	(روزنامه دادگستران، ش ۹۸: ۴).
۶	جشن بیست و هفتمین سال تأسیس ارتش سرخ در مشهد	۱۳۲۳ش	انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی	سالن شیر و خورشید	علی منصور- نمایندگان سیاسی خارجی و اعضای انجمن روابط فرهنگی	(روزنامه اخبار تازه روز، ش ۱۹: ۴).
۷	بیست و هفتمین سال انقلاب کبیر اکتبر	۱۳۲۳ش	استاندار، فرمانداران، استان، رؤسای ادارات، مدیران جراید، عده‌ای	مشهد	الکساندر آبراموف سرکنسول و بانوی ایشان	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۴۳: ۲).

			از محترمین و بازرگانان و بانوانشان			
۸	جشن ورزشی	۱۳۲۳ش	استاندار و روسای ادارات و افسران و محترمین و اهالی شهر	دبیرستان فردوسی	پادگان ارتش سرخ	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۴۳: ۱).
۹	گاردن پارتی	۱۳۲۴ش	چندین هزار نفر از اهالی مشهد	باغ ملی	-	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۱۷: ۲).
۱۰	تأسیس فرهنگستان علوم اتحاد شوروی	۱۳۲۴ش	ماکسیمف سفیر کبیر، یعقوبف مشاور سفارت، سهیلی رئیس انجمن و چند تن از افسران ارشد، نمایندگان مجلس شورای ملی، مدیران جراید مرکز و عده‌ای از رجال برجسته و روشن‌فکران	باغ انجمن VOX	-	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۳۰: ۳).
۱۱	جشن ارتش سرخ	۱۳۲۴ش	استاندار و نمایندگان سیاسی و روسای ادارات افسران ارتش و چندین هزار نفر از اهالی مشهد	باغ ملی	پادگان ارتش سرخ	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۰۴: ۱).
۱۲	پیروزی ارتش سرخ و دول متفق در جنگ علیه آلمان	۱۳۲۴ش	استاندار و نمایندگان سیاسی خارجی و رؤسای ادارات و مدیران جراید و دانشمندان	سرکنسولگری شوروی در مشهد	سرکنسول، فرمانده پادگان شوروی و نماینده بازرگانی شوروی در مشهد و بانوان ایشان	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۱۴: ۴).
۱۳	توزیع جوایز و تمجیدنامه‌ها بین دانش‌آموزان کلاس‌های روسی	۱۳۲۴ش	علی منصور استاندار استان نهم و آبراموف سرکنسول شوروی در مشهد و مدیران جراید فرهنگیان	دبیرستان شاهرضا	انجمن روابط فرهنگی	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۱۴: ۵).
۱۴	جشن میلاد امام زمان (عج)	۱۳۲۴ش	تمام اهالی	کلوب حزب توده	حزب توده شاخه سبزوار	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۳۸: ۲).
۱۵	بیست و هشتمین سال تأسیس ارتش سرخ	۱۳۲۴ش	استاندار و سرکنسول شوروی و نمایندگان سیاسی خارجی و	سالن شیرو خورشید	-	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۰۸: ۲).

	فرهنگی در مشهد					
۴	مسابقه فوتبال	۱۳۲۴ ش	استاندار و سرکنسول شوروی و فرمانده پادگان شوروی و نمایندگان سیاسی	مشهد	تیم پادگان ارتش سرخ	(روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۰۴: ۳).
۶	گشایش استادیوم	۱۳۲۴ ش	مردم عادی-سربازان ارتش سرخ	میدان شهرنو مشهد	فرمانده پادگان شوروی- سرکنسول شوروی	(الهی، ۱۳۸۵: ۱۵۶)

اجرای موسیقی

بر اساس ماده چهارم موافقت‌نامه فرهنگی ایران و شوروی، طرفین متعهد شدند در زمینه موسیقی و رقص، با یکدیگر همکاری نمایند (شعبانی نصر، ۱۳۷۶: ۴۸۳). به همین منظور شوروی از ابتدای ورود به خراسان یعنی از ۱۹۴۱م/ ۱۳۲۰ش تا ۱۹۴۴م/ ۱۳۲۳ش، به انجام این فعالیت‌ها پرداخت و اجرای موسیقی به یکی از برنامه‌های بسیار پرطرفدار مردم خراسان تبدیل شد. اجرای مراسم موسیقی معمولاً باهدف جمع‌آوری کمک برای خانواده‌های روسی آسیب‌دیده از جنگ انجام می‌شد. لازمه برگزاری چنین

برنامه‌هایی این بود که شوروی شناخت جامعی از فرهنگ و روحیات مردم خراسان داشته باشد تا بتواند در جذب اقشار جامعه عملکرد موفقی داشته باشد. هنرمندان کشور شوروی هم با درک کامل این قضیه و با برنامه‌ریزی دقیق، به اجرای این مراسم مبادرت می‌ورزیدند؛ با این‌حال گروهی از مردم خراسان، از روس‌ها، به‌منظور اجرای چنین برنامه‌هایی ناراضی بودند. یکی از شهروندان مشهدی نوشته است: «روس‌ها با کنسرت و نمایش‌های خود می‌خواهند پول‌های ما را از چنگمان بیرون آورده و خرج تبلیغات خود کرده و این تبلیغات را به خورد ما بدهند» (اسکرین، ۱۳۶۳: ۳۳۵).

جدول ۷: فهرست برنامه‌های موسیقی برگزارشده توسط شوروی در خراسان

ردیف	نوع فعالیت	سال	شرکت‌کنندگان	محل برگزاری	دعوت‌کننده	منبع
۱	-	۱۳۲۰	رؤسای ادارات دولتی، محترمین و بانوانشان	سینما دیده- بان	میخائیل ماکسیموف	(روزنامه آزادی، ش ۲۰۱۳: ۲).
۲	آواز و رقص	۱۳۲۳	کمیسیون موسیقی و تئاتر انجمن روابط فرهنگی ایران و اتحاد شوروی مشهد	سینما دیده- بان- سالن شیر و خورشید	هنرپیشگان ارتش سرخ	(روزنامه اخبار تازه روز، ش ۱۱: ۳)

افتتاح کلاس‌های تعلیم زبان روسی

یادگیری زبان روسی از زمان فتحعلی شاه قاجار تا به امروز، در ایران کاربرد داشته است. در ۱۹۴۱م/ ۱۳۲۰ش، پس از ورود ارتش متفقین روس و انگلیس به تهران و آغاز حکومت محمدرضا پهلوی، «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی» و سپس کلاس‌های زبان روسی در تهران به فعالیت پرداختند.

مردم عادی، ارتشی، دانشجو و دانش‌آموز در کلاس‌های زبان روسی شرکت می‌کردند به‌طوری‌که در سال‌های ۱۹۴۳-۱۹۴۲م/ ۱۳۲۲-۱۳۲۱ش، تعداد زبان آموزان شرکت‌کننده در این کلاس‌ها به ۹۰۰ نفر می‌رسید (ذبیحیان، ۱۳۷۷: ۵). انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی، در شهریور ۱۳۲۳ش، خبر تشکیل کلاس‌های آموزش زبان روسی را در روزنامه‌های

محلی خراسان به چاپ رساند و از علاقه‌مندان درخواست کرد که برای ثبت‌نام به نمایشگاه شوروی واقع در خیابان پهلوی مراجعه کنند (روزنامه دادگستران، ش ۷۱: ۳). سرانجام، کلاس‌های آموزش زبان روسی در مورخه ۱۳۲۳/۷/۱ ش، با حضور علی منصور، استاندار استان نهم و آبراموف سرکنسول اتحاد جماهیر شوروی در مشهد وعده زیادی از محترمین گشایش یافت. نخست فیوضات رئیس فرهنگ جلسه را با نطق مختصری افتتاح نمود و از زحمات آبراموف سرکنسول اتحاد شوروی در مشهد که برای تشکیل این کلاس تقبل نموده بودند، تشکر نمود. سپس آبراموف شرحی راجع به زبان روسی و این‌که تأسیس این کلاس موجب نزدیکی معنوی و پیشرفت فرهنگ طرفین خواهد بود ایراد و اضافه نمودند که ما هم می‌گوییم مأمورین دولت اتحاد جماهیر شوروی در آموختن زبان فارسی جدیت نمایند. حبیب‌الله دری نطق سرکنسول شوروی را ترجمه و سپس شرحی راجع به فواید مهمی که از تأسیسات انجمن روابط فرهنگی که از تحصیل زبان روسی نصیب خواهد شد و نتایج عمده‌ای که نصیب داوطلبان می‌شود صحبت کردند. بانو دری، ترتیب تشکیل کلاس‌ها را یادآوری کرد و داوطلبان به

کلاس‌ها رفتند و معلم هر کلاس پس از تقسیم کتاب به داوطلبان معرفی و اوقات هر درس هر کلاسی معین و ابلاغ شد (روزنامه راستی هفتگی، ش ۱۳۲: ۲).

در مشهد سرگرد پیکولین، سرگرد بهرامی، کاپیتان عثمانوف و کاپیتان ریزاوف مشغول فعالیت بودند. این افسران تحت حمایت اتحاد جماهیر شوروی، نمایشگاه دائمی ایجاد کردند و دوره‌های زبان روسی را راه‌اندازی کردند و در مجاورت شهر-های خراسان یعنی، قوچان، بجنورد جلسات خود را سازماندهی و برگزار می‌کردند (Pickett, 2015: 6). به دلیل حضور گسترده روس‌ها در مشهد، زبان روسی در این شهر رواج یافت. در این راستا برخی از مغازه‌های مشهد تابلو به زبان روسی داشتند و بعضی از مردم نیز زبان روسی را تا اندازه‌ای یاد گرفته بودند (هیل، ۱۳۷۸: ۱۵۲؛ الیس، ۱۳۷۲: ۱۱۸). باوجود تبلیغات گسترده و قابل‌توجه روس برای رواج زبان روسی در خراسان، ترویج زبان روسی در مشهد، برخلاف موفقیت بی‌سابقه انگلیسی‌ها، نتوانست موفقیت‌چندانی به دست آورد و زبان روسی با خروج ارتش سرخ از ایران به فراموشی سپرده شد (اسکرین، ۱۳۶۳: ۲۴۹).

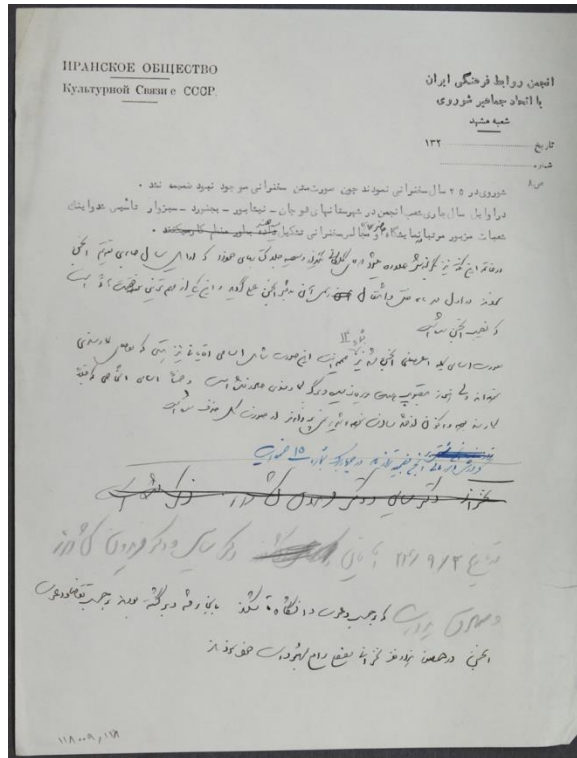
جدول ۸: اسامی معلمین آموزشگاه‌های زبان روسی در خراسان روزنامه دادگستران، ش ۷۶: ۴ (الهی، ۱۳۷۹: ۱۸۰)

ردیف	اسامی معلمین آموزشگاه‌ها	محل برگزاری کلاس‌ها
۱	خانم دری	نمایشگاه دائمی شوروی
۲	روحی	دیپریستان شاهدخت
۳	خانم کروگلو	بجنورد
۴	خانم ترمیکوتیچف	قوچان-درگز

اهدای کتاب

با انعقاد موافقت‌نامه فرهنگی بین دو کشور و بر اساس چهارمین ماده این قرارداد، دو کشور متعهد شدند تا در زمینه توسعه مبادله کتاب، مجلات و سایر نشریات علمی و فنی-فرهنگی، با یکدیگر همکاری نمایند (شعبانی‌نصر، ۱۳۷۶: ۴۸۲). بر همین اساس، در پذیرایی دوستانه سرکنسولگری شوروی در مشهد، گلمکانی رئیس بانک سپه، کتابخانه

شخصی خود که متجاوز از سیصد نسخه کتاب و ارزشی بالغ بر پانصد هزار ریال ارزش داشت را به انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی در مشهد تقدیم کردند و تقاضا نمودند که نام این کتابخانه به افتخار فتح و پیروزی ارتش سرخ بر مهاجمین فاشیست و رهبری مارشال بزرگ اتحاد شوروی استالین به نام کتابخانه مارشال استالین نامیده شود (روزنامه راستی هفتگی، ش ۲۰۸: ۲).

سند ۷: (ساکماق، ۱۲۸-۰۹-۱۱۸۰۹۱: ۱)

نتیجه‌گیری

به دنبال اشغال ایران توسط متفقین و با فروپاشی اساس سلطنت خودکامه و دوره اختناق رضاشاه، فضای عمومی ایران دچار تحولات عظیمی شد. با وجود حضور اشغالگران، فضای عمومی کشور نویدبخش آزادی بود. در استان خراسان و به‌ویژه شهر مشهد، حضور ارتش سرخ شوروی، سنگینی می‌کرد، اما به گروه‌ها و اقشار مختلف اجتماعی، فرصت تحرک و جستجوگری می‌داد. به همین دلیل و در راستای تطهیر نظام کمونیستی اشغالگر و نیز جذب مخاطب، کارگزاران روسی بر آن شدند تا ضمن گسترش فرهنگ نوجلوه مارکسیسم-لنینیسم در ایران، روسیه را به‌مثابه سرزمین شوراها، قبله انقلاب و تجلی‌گاه سوسیالیسم تصویر کنند. مأموریتی که در مرحله نخست، توسط کنسولگری و بخش تبلیغاتی ارتش سرخ از طریق اجرای نمایش، فیلم، سخنرانی، مسابقه و سایر پویبش‌های فرهنگی در ایران و خراسان صورت گرفت و در مرحله بعد، تداوم این فعالیت‌ها، به نهادهای به‌ظاهر جذاب، اما وابسته‌ای چون شعبه خانه وکس و حزب توده ایران واگذار شد. از آنجاکه نسل جوان دهه ۱۳۲۰ ش، خواهان آشنایی بیشتر با دستاوردهای فرهنگی جهان خارج بود - ضرورتی که در دوران اختناق رضاشاهی ممنوع شده

بود- اما گروه‌ها و افراد بسیاری مایل بودند برای ملاحظه و تجربه کردن پدیده‌های مدرن، به سمت فعالیت‌های فرهنگی و تبلیغاتی بروند. در نتیجه، با برنامه‌ریزی دقیق روس‌ها، تبلیغات چنان در فکر و ذهن اقشار خودآگاه و تجددطلب خراسانی رسوخ کرد که حتی با وجود مشکلات اقتصادی ناشی از جنگ، در برنامه‌های گروه تبلیغاتی کنسولگری شوروی شرکت و در ارائه کمک‌های مردمی به مناطق جنگ‌زده روسیه نیز مشارکت داشتند. بدین گونه، در نیمه اول دهه ۱۳۲۰ ش، خراسان از حیث فرهنگی شدیداً تحت تأثیر تبلیغات شوروی و عمال وابسته آن قرار گرفت و مارکسیست‌ها از هر شیوه‌ای برای جذب نیروهای مردمی استفاده کردند. حضور روس‌ها در مشهد که بیش از چهار سال به طول انجامید، دربرگیرنده دو دوره متفاوت بود. در دوره نخست که تقریباً دو سال را در برمی‌گرفت، با توجه به جدی بودن خطر آلمان نازی، روس‌ها به دنبال سلطه کامل سیاسی و نظامی در خراسان بودند و بسیاری از اقدامات و رفتارهای آنان در راستای این هدف بود، اما در دوره دوم که با ضعف و عقب‌نشینی نیروهای آلمانی همراه بود، ماهیت اقدامات روس‌ها تغییر کرد و در این مقطع به دوران پس از پایان جنگ فکر می‌کردند و عمده تلاش آنان بر این قرار

داشت که با مجموعه‌ای از فعالیت‌ها و اقدامات فرهنگی، زمینه‌های نفوذ خود را در ایران و به‌ویژه خراسان فراهم آورد. باوجود بسترهای مناسب برای قرابت فرهنگی و توسعه مناسبات بین دو کشور ایران و شوروی، بروز رخدادهای اثرگذاری همچون بحران آذربایجان، مسئله امتیاز نفت شمال، تحریکات حزب توده و شرکت در ترور شاه و غیره باعث شد تا از میزان پویش‌های تبلیغی روس‌ها در ایران کاسته شود، به‌ویژه که اصرار شوروی در ماندن ارتش سرخ در خاک ایران و مشخص شدن همکاری عناصر توده‌ای با روس‌ها، مجدداً نفرت ایرانیان از روس‌ها را برانگیخت. تنها پس از مرگ استالین در ۱۹۵۲م/ ۱۳۳۱ش بود که روابط ایران و شوروی بار دیگر بهبود یافت و دور دیگری از همکاری‌های فرهنگی بین ایران و شوروی آغاز شد.

فهرست منابع

۱. احمدزاده، طاهر. (۱۳۷۰). «نقش استاد شریعتی در تحولات ملی و مذهبی و سیاسی سده اخیر». *یادنامه استاد محمدتقی شریعتی*. قم: خرم.
۲. اسکراین، کلامونت. (۱۳۶۴). *جنگ‌های جهانی در ایران*. ترجمه حسین نجف‌آبادی فراهانی. بی‌جا: نوین.
۳. اف. هیل. (۱۳۷۸). *نامه‌هایی از قهستان*. ترجمه محمدحسن گنجی. مشهد: مرکز استان شناسی.
۴. الهی، حسین. (۱۳۷۹). *روزنامه و روزنامه‌نگاری در خراسان از آغاز تا شهریور ۱۳۲۰*. مشهد: دانشگاه فردوسی.
۵. الهی، حسین. (۱۳۸۵). *احزاب و سازمان‌های سیاسی در خراسان در سال‌های ۱۳۲۰*. مشهد: دانشگاه فردوسی.
۶. الیس، سی. اچ. (۱۳۷۲). *دخالت نظامی بریتانیا در شمال خراسان*. ترجمه کاوه بیات. تهران: موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
۷. انتظامی، حسین. (۱۳۸۷). *روزنامه و روزنامه‌داری*. تهران: داستان.
۸. تهامی نژاد، محمد. (۱۳۷۹). «سینما و افکار عمومی سازی در سال‌های ۱۳۱۶ تا ۱۳۲۷». *فارابی*. (شماره ۲۹)، ۷۱.
۹. جلالی، احمد؛ و علی‌اصغر جمالی. (۱۳۸۲). «همکاری‌های همه‌جانبه ایران و روسیه». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. (شماره ۴۲)، ۱۷۸-۱۵۲.

۱۰. شعبانی نصر، فریبا. (۱۳۷۶). *اسناد معاهدات دوجانبه ایران با سایر دول، جلد هشتم (قسمت اول و دوم)*. تهران: وزارت امور خارجه.
۱۱. حاجی‌خانی، ناهید. (۱۳۹۲). «بررسی مناسبات متقابل ایران و شوروی طی سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۴۲». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. شاهرود: دانشگاه آزاد اسلامی.
۱۲. ذبیحیان، اسکندر. (۱۳۷۷). «ایران شناخت و زبان روسی». *ایران شناخت*. (شماره ۹)، ۵.
۱۳. رهنما، علی. (۱۳۸۱). *چهره‌نگاری سیاسی علی شریعتی و آرمان‌گرایی اسلامی*. ترجمه مجید نکودست. تهران: حسینیه ارشاد.
۱۴. عطارزاده، مجتبی. (۱۳۷۸). «بررسی روابط ایران و شوروی در دوره حاکمیت کمونیسم». *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*. (شماره ۲۷)، ۱۹۶-۱۵۵.
۱۵. فیاض، مجید. (۱۳۸۱). *از باغ قصر تا قصر آرزوها*. تهران: کویر.
۱۶. قویدل، سیده صدیقه. (۱۳۹۰). «بررسی علل توفیق مطبوعات در ایران مطالعه تاریخی دوره پهلوی دوم». *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۷. لنزوسکی، جرج. (۱۳۵۳). *رقابت روسیه و غرب در ایران*. ترجمه اسماعیل راین. تهران: جاویدان.
18. Pickett, James. (۲۰۰۸). "Soviet Civilization through a Persian Lens: Iranian Intellectuals, Cultural Diplomacy and Socialist Modernity 1941-55". *Iranian Studies*. (vol 48), 805-826.
19. Mossaki, Nodar; and Lana Ravandi-Fadai. (2018). "A Guarded Courtship: Soviet
20. Cultural Diplomacy in Iran from the Late 1940s to the 1960s". *Iranian Studies*. (vol 51), 427-454.
21. Naficy, Hamed. (2011). *A Social History of Iranian Cinema (The Artisanal Era, 1897-1941)*. vol 1. Durham, NC: Duke University Press.

اسناد

سازمان کتابخانه‌ها، موزه‌ها و اسناد آستان قدس رضوی
(ساکماق)

۲۲. ۱۱۶۰۳۳-۱۳۲۶). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۱.
۲۳. ۶۸۸۹۵-۰۰۱۲ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.
۲۴. ۶۸۸۹۵-۰۰۱۳ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.
۲۵. ۶۸۸۹۵-۰۰۱۴ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.
۲۶. ۶۸۸۹۵-۰۰۱۵ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.
۲۷. ۶۸۸۹۵-۰۰۴۰ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.
۲۸. ۱۱۸۰۰۹-۰۰۵۲ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.
۲۹. ۱۱۸۰۰۹-۰۰۱۲۸ (بی‌تا). «انجمن روابط فرهنگی ایران و شوروی». ص ۴.

نشریات

۳۰. *آزادی*. (۱۳۲۰). شماره ۲۰۱۳.
۳۱. *اخبار تازه روز*. (۱۳۲۰ش). شماره ۷۸؛ (۱۳۲۲ش). شماره ۳۹؛ (۱۳۲۳ش). شماره ۱۵۱، ۹۶، ۹۳، ۷۲، ۱۹، ۱۱؛ (۱۳۲۴ش). شماره ۲۶۸، ۲۶۰.
۳۲. *افکار خلق*. (۱۳۲۰ش). شماره ۲.
۳۳. *دادگستران*. (۱۳۲۳ش). شماره ۹۸، ۹۶، ۷۶، ۷۱.
۳۴. *راستی*. (۱۳۲۲ش). شماره ۱۰، ۹؛ (۱۳۲۳ش). شماره ۳۱۳؛ (۱۳۲۴ش). شماره ۲۸۲.
۳۵. *راستی هفتگی*. (۱۳۲۲ش). شماره ۶۴؛ (۱۳۲۳ش). شماره ۱۸۲، ۱۵۷، ۱۶۱، ۱۴۳، ۱۳۲، ۱۳۱، ۱۲۴، ۱۱۳، ۱۱۰، ۶۴؛ (۱۳۲۴ش). شماره ۳۰۸، ۲۹۹، ۲۴۶، ۲۳۸، ۲۳۰، ۲۱۷، ۲۱۴، ۲۱۰، ۲۰۸، ۲۰۴، ۲۰۳.